

વડોદરા જિલ્લાની માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનો જાતિના સંદર્ભમાં અભ્યાસ

ડૉ. રાજેશ આઈ. ભટ્ટ

ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ એજ્યુકેશન, સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી, વલ્લભ વિદ્યાનગર, આણંદ

સારાંશ

જો સમાજ અને રાષ્ટ્રની પ્રગતિ કરવી હશે, કલ્યાણ કરવું હશે તો એના માટેનો એકમાત્ર આધાર શિક્ષણ જ છે તે સમજવું એટલે શિક્ષણ થકી જ દેશમાં સમરસતા જળવાઈ રહેશે. આઝાદી બાદ આપણા દેશમાં શિક્ષણનો વ્યાપ વધ્યો છે. સંખ્યાત્મક દૃષ્ટિએ શાળા, શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા નોંધપાત્ર રીતે વધી છે, પરંતુ ગુણાત્મક રીતે ઓટ આવેલી જોવા મળે છે. મજબૂરીવશ શિક્ષણને વ્યવસાય તરીકે અપનાવતો વ્યક્તિ ક્યારેય સાચો શિક્ષક બની શકતો નથી. શિક્ષકને શિક્ષણ કાર્ય કર્યાનો સંતોષ હોવો જોઈએ, માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોને પોતાના કામ પ્રત્યે સંતોષ છે કે કેમ તે જાણવા માટે સંશોધકે આ વિષય પસંદ કરેલ છે. જેના હેતુઓ માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનું માપન કરવું, માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનું માપન જાતિયતાના અને શાળાના પ્રકારના સંદર્ભમાં કરવું. આ અભ્યાસની મર્યાદા વડોદરા જિલ્લાની વર્ષ: ૨૦૧૫-૧૬માં માધ્યમિક શાળામાં શિક્ષણ કાર્ય કરતા શિક્ષકો પૂરતો જ મર્યાદિત રહેશે. વડોદરા જિલ્લાની ગ્રામ અને શહેરી વિસ્તારની ૧૨ માધ્યમિક શાળાઓના ૧૦૦ શિક્ષકો જેમાં ૫૮ પુરૂષ શિક્ષકો અને ૪૨ સ્ત્રી શિક્ષિકાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. આ સંશોધન માટે સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. જેના તારણો માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોમાં કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ પર જાતિયતા અને વિસ્તારની સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી, માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ વિસ્તાર અને શહેરી વિસ્તારન શિક્ષકો અને શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ પર જાતિયતાની સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી અને માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ વિસ્તારના અને શહેરી વિસ્તારના પુરૂષ શિક્ષકો અને શહેરી વિસ્તારની સ્ત્રી શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ પર જાતિયતાની સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી.

પ્રસ્તાવના

શિક્ષણનું કાર્યએ સંસ્કૃતિના રક્ષણ અને સંવર્ધનનું કાર્ય છે. જો સમાજ અને રાષ્ટ્રની પ્રગતિ કરવી હશે, કલ્યાણ કરવું હશે તો એના માટેનો એકમાત્ર આધાર શિક્ષણ જ છે તે સમજવું એટલે શિક્ષણ થકી જ દેશમાં સમરસતા જળવાઈ રહેશે. પ્રવર્તમાન સમયમાં બાળકોને શિક્ષણ આપવાનું કામ શાળાઓમાં શિક્ષકો કરે છે. તેઓ બૌદ્ધિ રીતે દરેકની લાગણીને શુદ્ધ કરે છે. વિદ્યાર્થીઓને પરિસ્થિતિ અનુસાર સામાજિક અને વૈશ્વિક તાલમેલ આપવામાં મદદ કરે છે. કોઈપણ દેશની સફળતાનો આધાર તેની શિક્ષણ વ્યવસ્થા પર રહેલો છે. આઝાદી બાદ આપણા દેશમાં શિક્ષણનો વ્યાપ વધ્યો છે. સંખ્યાત્મક દૃષ્ટિએ શાળા, શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા નોંધપાત્ર રીતે વધી છે, પરંતુ ગુણાત્મક રીતે ઓટ આવેલી જોવા મળે છે. શિક્ષણનું સાર્વત્રીકરણ થાય, એટલું જ અગત્યનું શિક્ષણ ગુણવત્તાવાળું બને તે પણ જોવું પડશે. શાળામાં પ્રવેશ મેળવતા બાળકોને ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણ આપવાની જવાબદારી શિક્ષકો પર આવી જાય છે અને તેનો આધાર શિક્ષકોની ગુણવત્તા પર રહેલો છે. વળી, શિક્ષકોની ગુણવત્તા અનેકવિધ બાબતો પર આધારિત છે. જો શિક્ષકોને શિક્ષણ સુધારણામાં રસ હશે તો જ તેઓ સારું અને સાચું શિક્ષણ આપી શકશે. નિષ્ઠાવાન અને આદર્શ શિક્ષક તેજ બની શકે જેને શિક્ષણમાં ખરેખર રસ છે. મજબૂરીવશ શિક્ષણને વ્યવસાય તરીકે અપનાવતો વ્યક્તિ ક્યારેય સાચો શિક્ષક બની શકતો નથી. શિક્ષકને શિક્ષણ કાર્ય કર્યાનો સંતોષ હોવો જોઈએ, શિક્ષકને શાળામાં વિદ્યાર્થીઓ સાથે વર્ગમાં અને વર્ગની બહાર અભ્યાસકાર્ય તેમજ સહઅભ્યાસકાર્ય કરવાનું હોય એમાં આનંદ આવતો હોવો જોઈએ. માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોને આ રીતે કામ કરવામાં ખરેખર આનંદ આવે છે કે કેમ તે કેટલાક થયેલા સંશોધનના આધારે જોઈએ.

ગુપ્તા, એસ.પી., (૧૯૮૦). એ શિક્ષણના ત્રણેય સ્તરે શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનો અભ્યાસ કરેલ જેમાં હેતુઓ પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને કોલેજ કક્ષાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનું માપન કરવું, પસંદ કરેલ વૈજ્ઞાનિક ચલો અને શિક્ષણ કાર્ય સંતોષ વચ્ચે રહેલ સંબંધ

તપાસવો તેમજ વૈવાહિક દરજ્જો, ઉંમર, શૈક્ષણિક અનુભવના સંદર્ભમાં કાર્ય સંતોષનો અભ્યાસ કરવો જેવા હતા જેના તારણો સિદ્ધિ સાહચર્ય અને સહન કરવાની જરૂરિયાત કાર્યસંતોષ સાથે હકારાત્મક રીતે સંબંધિત જણાઈ હતી, પ્રદર્શિત કરવાની જરૂરિયાત, આક્રમતા, વર્ચસ્વની ભાવના શિક્ષક કાર્ય સંતોષ સાથે ત્રણેય સ્તરે સંબંધ ધરાવે છે. તેમજ માધ્યમિક અને કોલેજના શિક્ષકો કરતાં પ્રાથમિક શાળાના કાર્યસંતોષ ઓછો ધરાવે છે એવું જાણવા મળ્યું હતું.

દિક્ષિત, એમ., (૧૯૮૬). એ પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરેલ, જેમાં હેતુઓ પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનો અભ્યાસ કરવો તેમજ વ્યવસાયિક કાર્યસંતોષ પર જાતિયતા, શૈક્ષણિક અનુભવ અને શિક્ષણના માધ્યમની અસરનો અભ્યાસ કરવો જેવા હતા, આ સંશોધનના તારણો પ્રાથમિક શાળાના વધુ અનુભવી શિક્ષકો વધુ કાર્યસંતોષ અનુભવતા હતા, હિન્દી માધ્યમની શાળાના પ્રાથમિક શિક્ષકો માધ્યમિક શિક્ષકો કરતાં વધુ કાર્યસંતોષ અનુભવતા હતા તેમજ અંગ્રેજી માધ્યમની પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકો અને માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો સમાન કાર્ય સંતોષ અનુભવતા હતા.

જાની, પદમા એસ. (૧૯૮૦). એ અમદાવાદ શહેરની પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરેલ, જેમાં હેતુઓ પુરુષ અને સ્ત્રી શિક્ષકોના સંદર્ભમાં, જુદા જુદા સ્તરમાં કામ કરતા શિક્ષકોના સંદર્ભમાં અને અલગ અલગ ઉંમર જૂથવાળા શિક્ષકોના સંદર્ભમાં કાર્યસંતોષનો અભ્યાસ કરવો જેવા હતા. આ અભ્યાસમાં નમૂના તરીકે ૨૦૦ પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોને પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા, જેના તારણો પુરુષો અને સ્ત્રી શિક્ષકોના કાર્યસંતોષમાં તફાવત નથી, ખોડ-ખાંપણવાળા શિક્ષકો લઘુતાગ્રંથીથી પીડાતા હોય, વ્યાવસાયિક સંતોષ ઓછો મારુમ પડ્યો અને જે શિક્ષકોને શૈક્ષણિક લાયકાત સારી હોય, શાળા - સમાજમાં માન મોલો સારો હોય, શાળાની મોટાભાગની પ્રવૃત્તિમાં નેતૃત્વ રહેલું હોય તેમનો વ્યવસાય પ્રત્યેનો સંતોષ જળવાઈ રહેલો હોય એમ મારુમ પડ્યું.

ભટ્ટ, ભાનુશંકર, (૧૯૮૫). એ શિહોર તાલુકાની માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના વ્યવસાયિક કાર્યસંતોષનો અભ્યાસ કરેલ, જેમાં હેતુઓ પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના વ્યાવસાયિક સંતોષ સ્થિતિ જાણવા, પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના ઉંમરના સંદર્ભમાં, શૈક્ષણિક અનુભવના સંદર્ભમાં, વૈવાહિક સ્થિતિના સંદર્ભમાં વ્યાવસાયિક સંતોષનો અભ્યાસ કરવો જેવા હતા, જેના તારણો ૭૫% શિક્ષકો એકદમ સંતુષ્ટ પણ નથી કે નથી તદ્દન અસંતુષ્ટ, વયજૂથમાં ૪૦ વર્ષથી નીચે અને ૪૦ વર્ષથી વધુ ઉંમરના શિક્ષકો વ્યાવસાયિક સંતોષ પરત્વે સમાન વલણ ધરાવે છે. લાયકાત અને વૈવાહિક સ્થિતિની વ્યાવસાયિક સંતોષ પર કશી અસર પડતી નથી.

પરમાર, એસ. એમ., (૧૯૮૮). એ માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના શિક્ષક વ્યવસાય સંતોષ અને શિક્ષક આત્મવિશ્વાસનો અભ્યાસ કરેલ. જેના હેતુઓ માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો માટે શિક્ષક કાર્યસંતોષ માપદંડની રચના કરવી, માધ્યમિક શાળાના પુરૂષ અને સ્ત્રી શિક્ષકોના શિક્ષક વ્યવસાય પ્રત્યેના અને શિક્ષક આત્મવિશ્વાસ અંગેની ભિન્નતાનો અભ્યાસ કરવો, માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના આત્મવિશ્વાસ અને વ્યાવસાય સંતોષ પર શૈક્ષણિક અનુભવ, શૈક્ષણિક લાયકાત અને વિસ્તારની અસર તપાસવી જેવા હતા. નમૂના તરીકે સ્ત્રી અને પુરૂષ બંને મળીને કુલ ૧૧૧ માધ્યમિક શિક્ષકો લેવામાં આવ્યા હતા. જેના તારણો માધ્યમિક શાળાની સ્ત્રી અને પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાયિક સંતોષ વચ્ચે કોઈ તફાવત નથી અને ભિન્ન વિસ્તારના શિક્ષકો શિક્ષક વ્યવસાય સંતોષ અને શિક્ષક આત્મવિશ્વાસની બાબતમાં સમાન છે. તેમજ સ્ત્રી શિક્ષકોનો આત્મવિશ્વાસ પુરૂષ શિક્ષકોના આત્મવિશ્વાસ કરતા યડિયાતો છે. આમ, સંશોધકે કાર્યસંતોષ અંગેનો અભ્યાસ વડોદરા જિલ્લાની માધ્યમિક શાળામાં પણ કરવો જોઈએ એમ નક્કી કરી આ સંશોધન અભ્યાસ કરેલ છે.

સમસ્યા કથન

વડોદરા જિલ્લાની માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનો જાતિના સંદર્ભમાં અભ્યાસ.

હેતુઓ

૧. માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનું માપન કરવું.
૨. માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનું માપન જાતિયતાના સંદર્ભમાં કરવું.
૩. માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનું માપન શાળાના પ્રકારના સંદર્ભમાં કરવું.

ઉત્કલ્પનાઓ

Ho₁: માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ પર જાતિયતાની સાર્થક અસર નહીં હોય.

Ho₂: માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ પર વિસ્તારની સાર્થક અસર નહીં હોય.

Ho₃: માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ વિસ્તારના શિક્ષકો અને ગ્રામ વિસ્તારની શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

Ho₄: માધ્યમિક શાળાના શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકો અને શહેરી વિસ્તારની શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

Ho₅: માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ વિસ્તારના શિક્ષકો અને શહેર વિસ્તારના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

Ho₆: માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ વિસ્તારની શિક્ષિકાઓ અને શહેર વિસ્તારની શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

મર્યાદા

૧. આ અભ્યાસ વડોદરા જિલ્લાની માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો પૂરતો જ મર્યાદિત રહેશે.

૨. આ અભ્યાસ ફક્ત શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનું માપન કરે છે.

૩. આ અભ્યાસ વર્ષ: ૨૦૧૫-૧૬માં શિક્ષણ કાર્ય ધરાવતા શિક્ષકોનો જ સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે.

સંશોધન યોજના

વડોદરા જિલ્લાના માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનો જાતિના સંદર્ભમાં અભ્યાસ કરવાનો હોઈ તેથી સંશોધન યોજના નીચે પ્રમાણે છે.

વ્યાપવિશ્વ અને નમૂનો

આ અભ્યાસ માટે વ્યાપવિશ્વ તરીકે વડોદરા જિલ્લામાં આવેલ માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનો અભ્યાસ તલસ્પર્શી રીતે થાય તે માટે સહેતુક નમૂના પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરી વડોદરા જિલ્લાની ગ્રામ અને શહેરી વિસ્તારની ૧૨ માધ્યમિક શાળાઓના ૧૦૦ શિક્ષકો જેમાં ૫૮ પુરુષ શિક્ષકો અને ૪૨ સ્ત્રી શિક્ષિકાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

સંશોધન પદ્ધતિ

સંશોધનનો વિષય, હેતુ, ઉત્કલ્પના અને નમૂનાને ધ્યાનમાં રાખી તલસ્પર્શી અભ્યાસ થાય તે માટે સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

માહિતી એકત્રિકરણ અને પૃથક્કરણ

સંશોધનના અંતિક લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા માહિતીનું એકત્રીકરણ કરવું અને માહિતીનું યોગ્ય પદ્ધતિથી પૃથક્કરણ કરવું જરૂરી છે. સર્વેક્ષણ પદ્ધતિ દ્વારા માહિતી મેળવવાની હોય જે તે શાળાના આચાર્યની મંજૂરી લઈ નમૂનામાં સમાવેશ કરવામાં આવેલ માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોને પ્રશ્નાવલી આપી માહિતી એકત્ર કરવામાં આવી તેમજ પૃથક્કરણ કરવા માહિતીનું આવૃત્તિ વિતરણની સારણી દ્વારા વર્ગીકરણ કરવામાં આવ્યું. શિક્ષકોએ આપેલા પ્રતિચારનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવા માટે t-કસોટીનો ઉપયોગ કરી બે જૂથોના તફાવતની સાર્થકતા તપાસવામાં આવી.

પરિણામ

Ho₁: માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ પર જાતિયતાની સાર્થક અસર નહીં હોય.

સારણી ૧-માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ પર જાતિયતાની સાર્થકતા

જાતિયતા	સંખ્યા N	સરાસરી \bar{X}	પ્રમાણવિચલન SD	પ્રમાણભૂલ SE _D	t-મૂલ્ય
શિક્ષકો	૫૮	૧૧૩.૨૮	૧૪.૮૫	૩.૩૬	૦.૫૧
શિક્ષિકાઓ	૪૨	૧૧૧.૫૭	૧૭.૭૬		

સારણી -૧ના આધારે કહી શકાય કે માધ્યમિક શાળાના પુરુષ અને સ્ત્રી શિક્ષકોના કાર્યસંતોષ પરના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી અનુક્રમે ૧૧૩.૨૮ અને ૧૧૧.૫૭, પ્રમાણ વિચલન અનુક્રમે ૧૪.૮૫ અને ૧૭.૭૬ જોવા મળ્યું, તેમજ પ્રમાણભૂલ ૩.૩૬ અને t-મૂલ્ય ૦.૫૧ આવેલ છે.

સાર્થકતાની સારણીમાં જોતાં, ૦.૦૫ કક્ષાએ ટેબલ મૂલ્ય ૧.૯૬ છે, જે અહીં મળેલ t-મૂલ્ય કરતાં વધારે છે. માટે ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર કરવામાં આવે છે. એટલે કહી શકાય કે માધ્યમિક શાળાના શિક્ષક અને શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો પર સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી.

H₀₂: માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો પર વિસ્તારની સાર્થક અસર નહીં હોય.

સારણી ૨- માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો પર વિસ્તારની સાર્થકતા

વિસ્તાર	સંખ્યા N	સરાસરી \bar{X}	પ્રમાણવિચલન SD	પ્રમાણભૂલ SE _D	t-મૂલ્ય
ગ્રામ	૫૨	૧૧૩.૨૧	૧૬.૩૮	૩.૨૨	૦.૪૧
શહેરી	૪૮	૧૧૧.૮૭	૧૫.૮૮		

સારણી -૨ના આધારે કહી શકાય કે માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ અને શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષ પરના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી અનુક્રમે ૧૧૩.૨૧ અને ૧૧૧.૮૭ તેમજ પ્રમાણ વિચલન અનુક્રમે ૧૬.૩૮ અને ૧૫.૮૮ જોવા મળ્યું, તેમજ પ્રમાણભૂલ ૩.૨૨ અને t-મૂલ્ય ૦.૪૧ આવેલ છે.

સાર્થકતાની સારણીમાં જોતાં, ૦.૦૫ કક્ષાએ ટેબલ મૂલ્ય ૧.૯૬ છે, જે અહીં મળેલ t-મૂલ્ય કરતાં વધારે છે. માટે ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર કરવામાં આવે છે. એટલે કહી શકાય કે માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ અને શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો પર સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી.

H₀₃: માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ વિસ્તારના શિક્ષકો અને ગ્રામ વિસ્તારની શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

સારણી ૩-ગ્રામ વિસ્તારની માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો અને શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થકતા

વિસ્તાર(ગ્રામ)	સંખ્યા N	સરાસરી \bar{X}	પ્રમાણવિચલન SD	પ્રમાણભૂલ SE _D	t-મૂલ્ય
શિક્ષકો	૩૨	૧૧૪.૮૩	૧૫.૩૨	૪.૮૨	૦.૭૦
શિક્ષિકાઓ	૨૦	૧૧૧.૫૫	૧૭.૮૪		

સારણી - ૩ના આધારે કહી શકાય કે ગ્રામ વિસ્તારની માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો અને શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી અનુક્રમે ૧૧૪.૮૩ અને ૧૧૧.૫૫ તેમજ પ્રમાણ વિચલન અનુક્રમે ૧૫.૩૨ અને ૧૭.૮૪ જોવા મળ્યું, તેમજ પ્રમાણભૂલ ૪.૮૨ અને t-મૂલ્ય ૦.૭૦ આવેલ છે.

સાર્થકતાની સારણીમાં જોતાં, ૦.૦૫ કક્ષાએ ટેબલ મૂલ્ય ૧.૯૬ છે, જે અહીં મળેલ t-મૂલ્ય કરતાં વધારે છે. માટે ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર કરવામાં આવે છે. એટલે કહી શકાય કે ગ્રામ વિસ્તારની માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો અને શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો પર સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી.

H₀₄: માધ્યમિક શાળાના શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકો અને શહેરી વિસ્તારની શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

સારણી ૪- શહેર વિસ્તારની માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો અને શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થકતા

વિસ્તાર(શહેરી)	સંખ્યા N	સરાસરી \bar{X}	પ્રમાણવિચલન SD	પ્રમાણભૂલ SE _D	t-મૂલ્ય
શિક્ષકો	૨૬	૧૧૨.૧૧	૧૪.૧૭	૪.૬૮	૦.૧૧
શિક્ષિકાઓ	૨૨	૧૧૫.૫૮	૧૭.૬૮		

સારણી -૪ના આધારે કહી શકાય કે શહેરી વિસ્તારની માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો અને શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના પ્રાપ્તકોની સરાસરી અનુક્રમે ૧૧૨.૧૧ અને ૧૧૫.૫૮ તેમજ પ્રમાણ વિચલન અનુક્રમે ૧૪.૧૭ અને ૧૭.૬૮ જોવા મળ્યું, તેમજ પ્રમાણભૂલ ૪.૬૮ અને t-મૂલ્ય ૦.૧૧ આવેલ છે.

સાર્થકતાની સારણીમાં જોતાં, ૦.૦૫ કક્ષાએ ટેબલ મૂલ્ય ૧.૯૬ છે, જે અહીં મળેલ t-મૂલ્ય કરતાં વધારે છે. માટે ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર કરવામાં આવે છે. એટલે કહી શકાય કે શહેરી વિસ્તારની માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો અને શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તકો પર સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી.

Ho: માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ વિસ્તારના શિક્ષકો અને શહેર વિસ્તારના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

સારણી ૫- ગ્રામ અને શહેરી વિસ્તારની માધ્યમિક શાળાના પુરૂષ શિક્ષકોના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તકો વચ્ચે સાર્થકતા

પુરૂષ શિક્ષકો	સંખ્યા N	સરાસરી \bar{X}	પ્રમાણવિચલન SD	પ્રમાણભૂલ SE _D	t-મૂલ્ય
ગ્રામ	૩૨	૧૧૪.૮૩	૧૫.૩૨	૩.૮૮	૦.૫૫
શહેરી	૨૬	૧૧૨.૧૧	૧૪.૧૭		

સારણી - ૫ ના આધારે કહી શકાય કે ગ્રામ અને શહેરી વિસ્તારની માધ્યમિક શાળાના પુરૂષ શિક્ષકોના કાર્યસંતોષ પરના પ્રાપ્તકોની સરાસરી અનુક્રમે ૧૧૪.૮૩ અને ૧૧૨.૧૧ અને પ્રમાણ વિચલન અનુક્રમે ૧૫.૩૨ અને ૧૪.૧૭ જોવા મળ્યું, તેમજ પ્રમાણભૂલ ૩.૮૮ અને t-મૂલ્ય ૦.૫૫ આવેલ છે.

સાર્થકતાની સારણીમાં જોતાં, ૦.૦૫ કક્ષાએ ટેબલ મૂલ્ય ૧.૯૬ છે, જે અહીં મળેલ t-મૂલ્ય કરતાં વધારે છે. માટે ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર કરવામાં આવે છે. એટલે કહી શકાય કે માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ અને શહેરી વિસ્તારના પુરૂષ શિક્ષકોના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તકો પર સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી.

Ho: માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ વિસ્તારની શિક્ષિકાઓ અને શહેર વિસ્તારની શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

સારણી ૬- ગ્રામ અને શહેરી વિસ્તારની માધ્યમિક શાળાની સ્ત્રી શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તકો વચ્ચે સાર્થકતા

સ્ત્રી શિક્ષિકાઓ	સંખ્યા N	સરાસરી \bar{X}	પ્રમાણવિચલન SD	પ્રમાણભૂલ SE _D	t-મૂલ્ય
ગ્રામ	૨૦	૧૧૧.૫૫	૧૭.૮૪	૫.૪૮	૦.૦૭
શહેરી	૨૨	૧૧૫.૫૮	૧૭.૬૮		

સારણી - ૬ ના આધારે કહી શકાય કે માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ અને શહેરી વિસ્તારની સ્ત્રી શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના પ્રાપ્તકોની સરાસરી અનુક્રમે ૧૧૧.૫૫ અને ૧૧૫.૫૮ અને પ્રમાણ વિચલન અનુક્રમે ૧૭.૮૪ અને ૧૭.૬૮ જોવા મળ્યું, તેમજ પ્રમાણભૂલ ૫.૪૮ અને t-મૂલ્ય ૦.૦૭ આવેલ છે.

સાર્થકતાની સારણીમાં જોતાં, ૦.૦૫ કક્ષાએ ટેબલ મૂલ્ય ૧.૯૬ છે, જે અહીં મળેલ t-મૂલ્ય કરતાં વધારે છે. માટે ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર કરવામાં આવે છે. એટલે કહી શકાય કે માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ અને શહેરી વિસ્તારની સ્ત્રી શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તકો પર સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી.

તારણો

૧. માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોમાં કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તકો પર જાતીયતા અને વિસ્તારની સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી.
૨. માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ વિસ્તારના શિક્ષકો અને શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તકો પર જાતીયતાની સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી.

૩. માધ્યમિક શાળાના શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકો અને શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ પર જાતીયતાની સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી.
૪. માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ વિસ્તારના અને શહેરી વિસ્તારના પુરૂષ શિક્ષકોના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ પર જાતીયતાની સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી.
૫. માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ અને શહેરી વિસ્તારની સ્ત્રી શિક્ષિકાઓના કાર્યસંતોષ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ પર જાતીયતાની સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી.

ઉપસંહાર

વિસ્તાર ગમે તે હોય પણ દરેક શિક્ષકે પોતાના આ શિક્ષણના વ્યવસાયને પવિત્ર સમજી, સતત અભ્યાસી બની, સહઅભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન અને અમલીકરણ કરી પોતાના આ શિક્ષકના વ્યવસાયમાં કાર્યસંતોષ વધારી સદાય આનંદમય રહી વિદ્યાર્થીઓની પ્રગતિમાં ફાળો આપવા માટે સમર્થ રહેવું જોઈએ. શિક્ષકોને કાર્યસંતોષ મળે તે માટે જે તે શાળાના આચાર્ય એ અને સમાજે પણ યોગ્ય ભૂમિકા ભજવવી જોઈએ. સરકારશ્રીએ પણ જે તે શિક્ષકોનો પોતાના વ્યવસાય પ્રત્યે કાર્યનિષ્ઠા અને કાર્યસંતોષ જળવાઈ રહે તે માટે તેમની સમસ્યાઓ હલ કરવા માટે સમયાંતરે વર્કશોપ અને સેમિનારનું આયોજન કરવું જોઈએ.

સંદર્ભ સૂચિ

૧. ગુપ્તા, એસ.પી. (૧૯૮૦). શિક્ષણના ત્રણેય સ્તરે શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનો અભ્યાસ, મેરઠ યુનિવર્સિટી, મેરઠ.
૨. ઉચાટ, ડી.એ. (૧૯૮૭). સામાજિક શાસ્ત્રોમાં સંશોધન સમસ્યા પસંદગીના સૈદ્ધાંતિક અને વ્યવહારું આધારો, પારસ પ્રકાશન, રાજકોટ.
૩. દિક્ષિત, એમ.(૧૯૮૬). પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનો તુલનાત્મક અભ્યાસ, લખનૌ યુનિવર્સિટી, લખનૌ.
૪. જાની,પદમા એસ.(૧૯૮૦). અમદાવાદ શહેરની પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના કાર્યસંતોષનો તુલનાત્મક અભ્યાસ, ગુજરાત યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ.
૫. ભટ્ટ, ભાનુશંકર (૧૯૮૫). શિહોર તાલુકાની માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના વ્યવસાયિક કાર્યસંતોષનો અભ્યાસ, શિક્ષણ મહાવિદ્યાલય, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ.
૬. પરમાર, એસ. એમ. (૧૯૮૮). માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના શિક્ષક વ્યવસાય સંતોષ અને શિક્ષક આત્મવિશ્વાસનો અભ્યાસ, શિક્ષણ મહાવિદ્યાલય, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ.
૭. પારેખ બી. યુ. અને ત્રિવેદી (૧૯૮૨). શિક્ષણમાં આંકડાશાસ્ત્ર, યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ.